

Інфраструктура оптового ринку агропродовольчих ресурсів України: проблеми розвитку

Розглянуто проблематику формування сучасної інфраструктури оптового ринку агропродовольчих ресурсів, проаналізовано процеси її становлення в окремих сегментах ринку, виявлено суттєві структурні деформації. Запропоновано шляхи покращення інфраструктурного забезпечення оптового ринку в умовах наростаючої конкуренції.

Ключові слова: інфраструктура, оптовий ринок, агропродовольчі ресурси, продовольство, оптові підприємства, посередницькі структури.

У системі економічного обміну агропродовольчих ресурсів оптовий ринок займає особливе місце, що зумовлено об'єктивним характером взаємозв'язку і взаємозалежності агропромислового виробництва і оптової торгівлі.

По-перше, виробництво сільськогосподарської продукції і продтоварів носить товарний характер, тобто виробництво органічно пов'язане з обміном. Оптова торгівля покликана забезпечити в широких масштабах товарний обмін, який становить нині 160-170 млрд. грн. у рік.

По-друге, міжрегіональний поділ праці зумовлює суттєву диференціацію агропромислового виробництва і відповідно складну систему міжрегіональних зв'язків та поставок продовольства, де оптовій торгівлі відводиться першочергова роль у вирівнюванні споживання харчових продуктів по регіонах країни.

По-третє, оптова торгівля забезпечує об'єктивно необхідні операції продовження процесу виробництва у сферу обігу (транспортування, зберігання), а також торгово-технологічні операції (накопичення товарних запасів, управління товарними потоками, формування товарних партій, товаропостачання роздрібною мережі).

По-четверте, широкі масштаби сезонного агропромислового виробництва, обмежені терміни зберігання об'єктивно вимагають прискореного руху продукції до сфери споживання, причому великими партіями і в оптимальній асортиментній структурі, що може бути забезпечено лише оптовою торгівлею.

Реалізація зазначених складних функцій оптової торгівлі вимагає формування розгалуженої і ефективно функціонуючої мережі об'єктів інфраструктури.

Аналіз науково-теоретичних аспектів досліджень товарних ринків дозволяє вказати на невинуватено вузьке коло теоретичних методологічних, науково-прикладних праць (О. Шубіна [4], І. Кириленка, В. Точиліна [6], Л. Лігоненко, В. Дем'яненко, Т. Осташко, О. Пустовойта [6]), присвячених головним чином окремим видам суб'єктів інфраструктури. Монографічні дослідження, які б об'єднали всю гаму суб'єктів інфраструктури ринку агропродовольства в єдину теоретичну конструкцію, по суті відсутні.

Метою статті є комплексне дослідження всіх видів і типів суб'єктів інфраструктури оптового ринку продовольства і теоретичне обґрунтування їх узгодженого розвитку.

Нині система інфраструктурного забезпечення оптового продовольчого ринку перебуває у стадії становлення. Для неї характерне поступове зрос-

тання принципово нових для національної економіки об'єктів – аграрних бірж, аукціонів, торговельних домів, збутових кооперативів. Одночасно трансформуються традиційні об'єкти – оптові бази, заготівельні підприємства та інші (рис. 1).

Залежно від виду агропродовольчої продукції і функцій окремих суб'єктів їх можна поділити на 4 блоки. Перший блок об'єднує специфічні суб'єкти, які забезпечують функціонування аграрного ринку, тобто оптову реалізацію аграрної продукції суспільного та індивідуального секторів. Структурно цей блок є найбільш складним і динамічним. По суті, він тільки формується.

За даними Мінагрополітики України, мережа інфраструктурних суб'єктів оптового аграрного ринку у 2009 р. налічувала близько 24 тис. од.

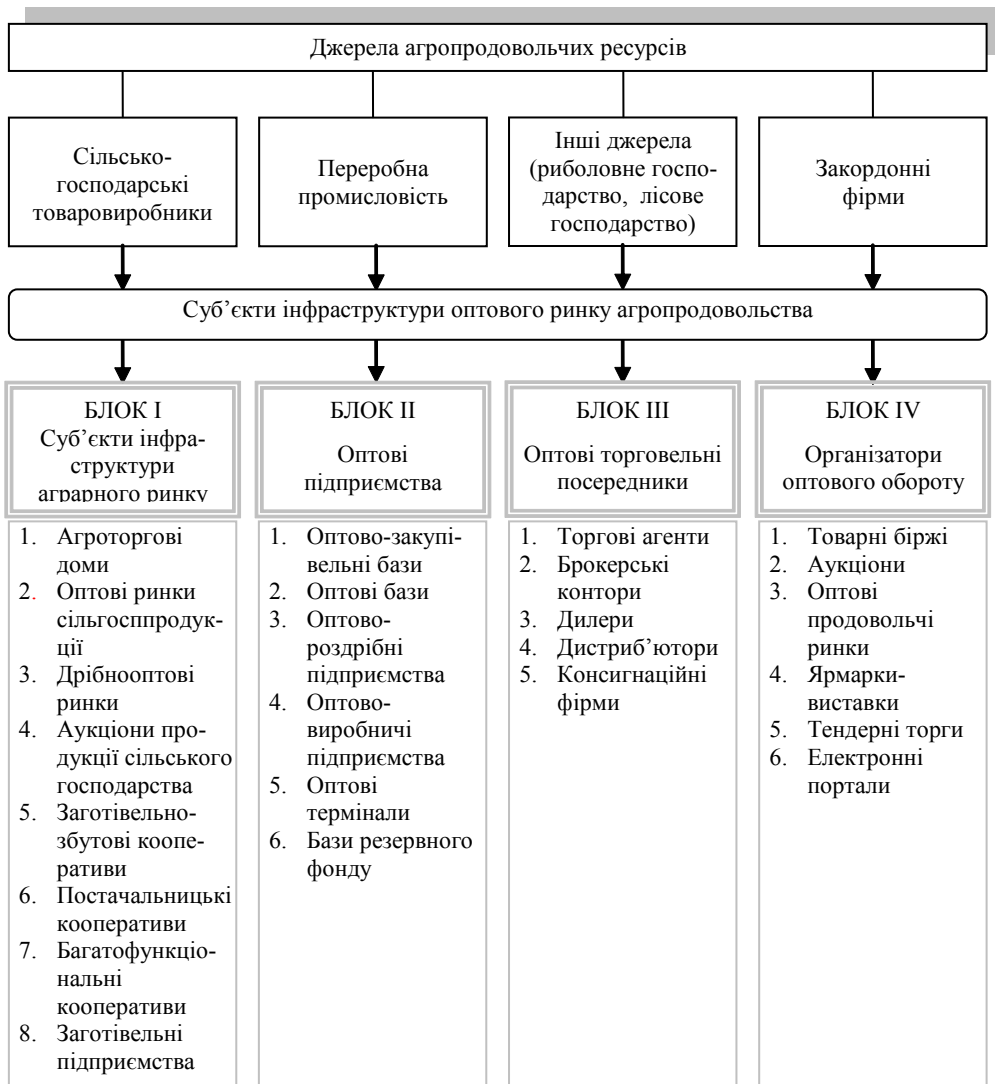

Рис. 1. Склад суб'єктів інфраструктурного забезпечення оптового ринку агропродовольства

Заготівельні пункти є найчисельнішими в структурі суб'єктів інфраструктури – 21,4 тис. од. Вони належать переробним підприємствам, товаровиробникам, приватним особам, споживчій кооперації, іншим організаціям. Територіально такі об'єкти розміщені у всіх регіонах країни. Переважна частина заготівельних пунктів спеціалізується на закупівлі молока (16,1 тис. од.), понад 1,4 тис. пунктів закупають живу худобу, 1,1 тис. од. – плодоовочеву продукцію, а 1,4 тис. од. – інші види продукції.

Мережа заготівельних пунктів розташована у сільській місцевості і обслуговує, насамперед, господарства населення. Продаж через заготівельні пункти у цій категорії господарств 32,6% м'яса і м'ясопродуктів, 38,9% – плодів, ягід, винограду, 63,8% – молока і молокопродуктів.

Інша група об'єктів – обслуговуючі кооперативи – поступаються за кількістю заготівельним пунктам, проте їхні функції ширші. На початку 2009 р. в Україні функціонувало 923 обслуговуючих кооперативів, з яких 120 – заготівельно-збутові, 280 – сервісні, 24 – постачальницькі, 393 – багатofункціональні і 55 – переробні. Із загальної кількості близько 70% вважалися місцевого (сільського) значення, 27,5% – районного і 9 кооперативів – міжрайонного значення.

Кооперативні формування організовані безпосередньо товаровиробниками. В них органічно поєднані особисті, колективні і суспільні інтереси, домінує висока мотивація і солідарна відповідальність за справедливий розподіл і ефективний обмін.

Незважаючи на позитивні характеристики, кількість обслуговуючих кооперативів має тенденцію до поступового скорочення з 1100 од. у 2005 р. до 923 од. у 2009 р. Причина полягає в тому, що, з одного боку, держава не забезпечує належної підтримки та захисту кооперативів, а з іншого – їх витісняють кооперативні агроторгові доми.

Агроторгові доми як суб'єкти оптового ринку є формуваннями універсального типу, для яких характерні заготівлі, збут, сервіс, зустрічний продаж, формування експортного потенціалу. Їх кількість становить 314 од. і продовжує зростати. Слід зауважити, що торгові доми за своїми масштабами не можуть вважатися локальними. Частина з них (близько 10%) має міжрайонний статус, а інші функціонують на районному рівні. Крім акціонерної форми організації торгових домів, останніми роками спостерігається тенденція їх створення на кооперативних засадах. Нині їх кількість дорівнює близько 80 од., або 1/4 їх загальної кількості.

Аукціони, дрібнооптові ринки широко використовуються для продажу такого специфічного товару, як жива худоба і птиця. Формальних спеціалізованих ринків нараховується 426 од., головним чином, районного значення. Саме через такі ринки реалізовується основна частка тварин – ВРХ, коней, поросят, птиці. На аукціонах продаються тварини елітних порід.

Останніми роками активізувалися процеси створення сучасних, принципово нових суб'єктів інфраструктури ринку. До них можна віднести оптові ринки сільськогосподарської продукції, організацію та функціонування мережі яких у сучасних умовах регламентує Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» №1561-VI від 25 червня 2009 р.

Функції оптових ринків сільськогосподарської продукції широкі і спрямовані на:

- забезпечення потреб переробних, торговельних підприємств, посередницьких структур у відповідних сировинних і товарних ресурсах та населення в якісних продуктах харчування протягом року, скорочення втрат сільгосппродукції;
- надання всім постачальникам агропродовольства можливості стійкого виходу на ринок;
- підвищення ефективності постачання і розподілу агропродовольства у великих містах, промислових центрах та окремих регіонах країни.

Відповідно, види і типи оптових ринків сільськогосподарської продукції різноманітні (рис. 2).

За нашими розрахунками, для потреб внутрішнього аграрного ринку України необхідно створити не менш ніж 35-40 міжрегіональних і не менше 3-5 тис. локальних ринків.

Функціонуючі нині суб'єкти інфраструктури аграрного ринку спроможні опосередковувати значну частину економічного обороту суспільного та індивідуального секторів сільського господарства (табл. 1).

Дані таблиці 1 підтверджують високу роль суб'єктів інфраструктури в забезпеченні функціонування аграрного оптового ринку. Найактивніше вони залучають у товарооборот зернові, олійні культури, плодоовочеву продукцію, м'ясо і м'ясопродукти.

Визначити точно оптовий оборот аграрної продукції обох секторів сільського господарства надзвичайно складно через заплутані механізми закупівлі, диференціацію цін, бартерні схеми, повторні рахунки, тіньовий оборот. За

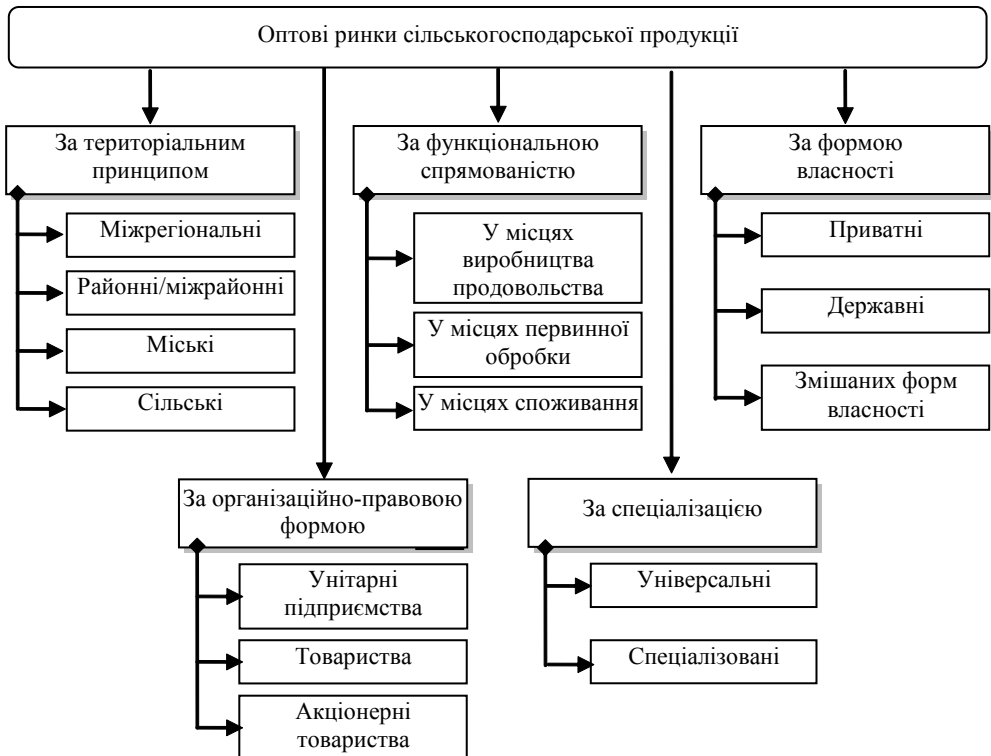

Рис. 2. Класифікація оптових ринків сільськогосподарської продукції

Таблиця 1

Реалізація основних видів товарної продукції сільського господарства через канали оптової торгівлі * у 2008 р.***

Назва продукції	Товарна продукція суспільного сектора	Товарна продукція господарств населення
М'ясо і м'ясопродукти	45,1**	39,0
Молоко і молокопродукти	9,6	75,3
Яйця	68,5	4,8
Зернові культури	69,5	-
Олійні культури	81,3	-
Картопля	67,1	9,1
Плоди, ягоди, виноград	47,8	47,9
Овочі та баштанні культури	59,3	9,3
Тютюн	89,6	-

* Частка по всіх каналах реалізації товарної продукції конкретного виду, %

** Худоба та птиця (у живій вазі).

*** За даними: Сільське господарство України : [стат. збірник] / Держкомстат. – К., 2009; Реалізація сільськогосподарської продукції. 2008 р.: [стат. збірник.] / Держкомстат. – К., 2009.

нашими розрахунками, сумарний оборот усіх каналів складає приблизно 30 млрд. грн. у рік.

Тепер розглянемо суб'єкти інфраструктури II блоку, які забезпечують функціонування всього агропродовольчого ринку країни. Особливість цієї категорії суб'єктів полягає у тому, що вони забезпечують заключну стадію оптового обороту аграрної продукції та оборот продовольчих товарів вітчизняного і зарубіжного походження. Ці суб'єкти, забезпечуючи функціонування оптового ринку агропродовольчих ресурсів, розвиваються і організовують свою діяльність за законами і принципами загальнонаціонального оптового ринку. Крім того, багато суб'єктів інших сегментів загальнонаціонального ринку реалізують також продовольчі ресурси. Тому аналіз суб'єктів агропродовольчого ринку доцільно провести не ізольовано, а на фоні та у взаємозв'язку із суб'єктами інших сегментів загальнонаціонального оптового ринку (табл. 2).

Як видно з таблиці 2, із 27 великих оптових підприємств 12 од., або 44%, належать до оптового ринку агропродовольчих ресурсів. Їх річний оборот перевищує 11 млрд. грн. Прошарок середніх підприємств сягає 3,65 тис. од., або 17%, всіх підприємств цієї категорії. При цьому основна маса суб'єктів інфраструктури залишається дрібною. Малі підприємства налічують понад 10 тис. од.

Дані таблиці 2 дозволяють констатувати, що на загальнонаціональному оптовому ринку функціонують, головним чином, малі підприємства. Їх частка становить 77,6%. В сегменті оптового ринку агропродовольчих ресурсів стан дещо кращий. Тут малі підприємства з торгівлі сільгоспродукцією складають 69,8%, а продовольчими товарами – 74,2%.

Подрібнення підприємств оптової торгівлі призводить до «розпилення» товарних ресурсів, унеможлиблює формування необхідних запасів, оптимальних партій, логістики товаропостачання, впровадження прогресивних технологій.

Таблиця 2

Структура суб'єктів інфраструктурного забезпечення оптового ринку у 2008 р.

Сфера діяльності суб'єкта	Всього, од.	Категорія суб'єктів					
		великі		середні		малі	
		од.	%	од.	%	од.	%
Оптова торгівля і посередництво	93170	27	0,3	20865	22,4	72278	77,6
з них:							
Посередницька діяльність	5808	1	0,0	379	6,5	5428	93,5
Оптова торгівля сільгосппродуктами	3494	2	0,0	1054	30,2	2438	69,8
Оптова торгівля продуктами харчування	10255	10	0,1	2630	25,7	7614	74,2
Оптова торгівля непродтоварами	9480	6	0,0	2034	20,6	7804	79,3
Оптова торгівля сировиною	22070	3	0,0	6153	27,4	15914	72,1
Оптова торгівля машинами і устаткуванням	7027	-	-	1521	21,6	5506	78,4

За даними суцільних обстежень Держкомстату України.

Слід зауважити, що на практиці здійснюються спроби перебазувати оптову торгівлю в сегментах середніх і великих підприємств. Проте стратегічна помилка полягає у тому, що в міру руйнування вітчизняних структур оптової торгівлі, ініціативу на оптовому ринку перехоплюють крупноформатні дрібнооптові структури та оптово-роздрібні підприємства (гіпермаркети, супермаркети), головним чином, з іноземним капіталом.

Саме такі підприємства, прогресуючи на продовольчому ринку України, розширюють систему зв'язків із постачальниками, закупають величезні партії продовольчих товарів (переважно імпортних), забезпечують централізацію агропродовольчих ресурсів на своїх складах, пріоритетно забезпечують товарами власні потреби і широко організують безсистемний дрібнооптовий продаж багатьом підприємцям – фізичним та юридичним особам.

Небезпечність такого явища в оптовій торгівлі полягає в тому, що:

- нехтуються закони і принципи організації оптової торгівлі;
- блокується розвиток оптимальної структури оптової торгівлі;
- стимулюється експансія імпорту продовольства;
- відсутня відповідальність оптово-роздрібних підприємств за стан оптового ринку продовольства.

Таким чином, гостро стоїть проблема повернення оптової торгівлі в кероване русло і відновлення її функцій.

Повноцінне дослідження стану інфраструктурного забезпечення оптового ринку неможливе без всебічного аналізу його регіонального аспекту.

Використовуючи дані суцільного обстеження суб'єктів підприємництва в Україні, нам вдалося визначити ступінь концентрації і регіональної диференціації забезпеченості суб'єктами інфраструктури оптового ринку агропродовольчих ресурсів (рис. 3).

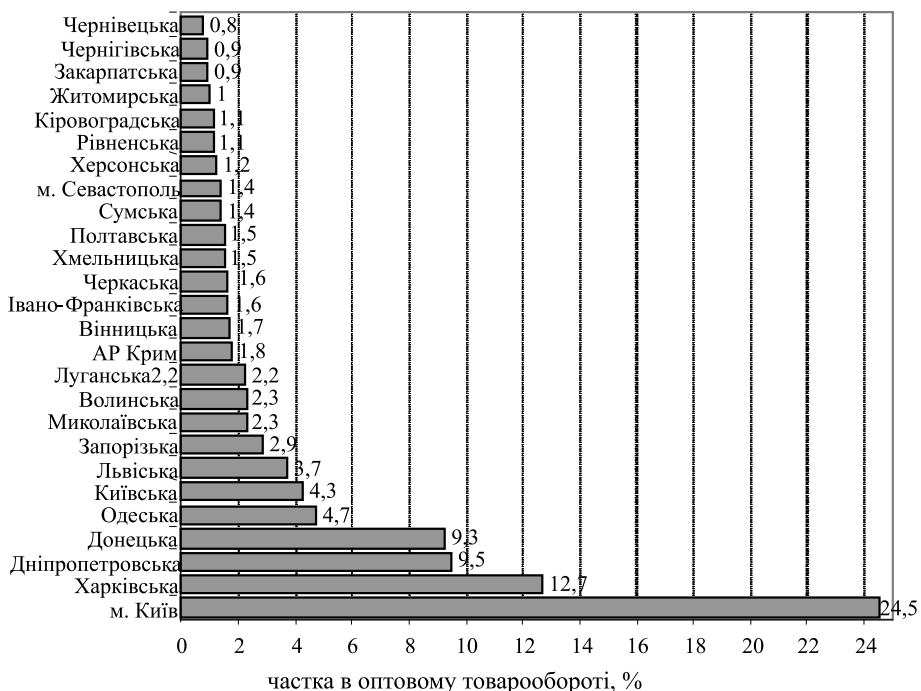

Рис. 3. Регіональний розподіл оптового товарообороту продовольчих товарів у 2008 р.

Аналіз показав, що міжрегіональна диференціація розміщення суб'єктів інфраструктури, і відповідно товарообороту, надмірна. У п'яти регіонах (Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Одеська області та м. Київ) зосереджено понад 60% оптового товарообороту продовольчих товарів. Така частка не корелює з чисельністю споживачів, роздрібним товарооборотом продовольчих товарів, фактичним споживанням харчових продуктів у цих регіонах і свідчить про суттєві деформації в розміщенні суб'єктів інфраструктури оптового ринку та некерованість цього процесу в Україні.

У той же час таке явище підтверджує залежність оптового товарообороту регіону від кількості крупноформатних оптово-роздрібних підприємств, як правило, із зарубіжним капіталом. Саме в цих регіонах розташовані найпотужніші мережі крупноформатних підприємств та їх складське господарство.

Важливо зауважити, що в 10 провідних аграрних регіонах (АР Крим, Вінницькій, Миколаївській, Кіровоградській, Херсонській, Житомирській, Полтавській, Хмельницькій, Рівненській, Чернігівській областях) оптовий товарооборот продовольчих товарів сумарно не перевищує 15% загального обороту. Отже, регіональне розміщення оптових підприємств деформовано не лише щодо сфери споживання, але й аграрного виробництва.

Висока міжрегіональна диференціація оптового товарообороту продовольчих товарів вказує не лише на територіальну деформацію розміщення оптових підприємств, але й на інші складні проблеми, пов'язані з асортиментною політикою, організацією товарного руху, забезпеченням міжрегіональних поставок тощо.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку оптового ринку агропродовольчих ресурсів інтенсивно формується універсальна система суб'єктів інфраструктури, серед яких принципово нові для сфери товарного обігу: оптові ринки сільськогосподарської продукції, агроторгові доми, збутові кооперативи та ін. Слід зазначити, що формування нової інфраструктури оптового ринку відбувається безсистемно і деформовано. Тому актуалізується проблема наукового обґрунтування і координації створення суб'єктів інфраструктури на оптовому ринку агропродовольчих ресурсів України.

Список використаних джерел

1. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК України : ефективність взаємодії : [монографія] / В. В. Апопій. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. – 368 с.
2. Бойко Є. І. Методи і моделі просторового розвитку територіально-виробничих систем / Є. І. Бойко, С. О. Іщук, В. Б. Войцехівський. – Львів : ІРД НАН України, 2007. – 212 с.
3. Гриценко А. А. Развитие форм обмена, стоимости и денег / А. А. Гриценко. – К. : Основа, 2005. – 195 с.
4. Інфраструктура товарного ринку: [навч. посібник] / за ред. О. О. Шубіна. – [2-ге вид.]. – К. : НМЦВО МОіН України ; Студцентр, 2004. – 816 с.
5. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції. Закон України № 1561-VI від 25 червня 2009 р.
6. Ринки реального сектора економіки України : структурно-інституційний аналіз / [Точилін В. О., Осташко Т. О., Пустовойт О. В. та ін.]; за ред. В. О. Точиліна ; НАН України: Інститут економіки та прогнозування. – К., 2009. – 640 с.

Апопій В.В., Шалева А.И., Лопашчук И.А. Инфраструктура оптового рынка агропродовольственных ресурсов Украины: проблемы развития.

Рассмотрена проблематика формирования современной инфраструктуры оптового рынка агропродовольственных ресурсов, проанализированы процессы ее становления в отдельных сегментах рынка, обнаружены существенные структурные деформации. Предложены пути улучшения инфраструктурного обеспечения оптового рынка в условиях нарастающей конкуренции.

Ключевые слова: инфраструктура, оптовый рынок, агропродовольственные ресурсы, продовольство, оптовые предприятия, посреднические структуры.

Apopii V.V., Shaleva O.I., Lopashchuk I.O. Wholesale Agrofood Market's Infrastructure in Ukraine: Problems of Development.

Problems of the modern wholesale agrofood resources market's infrastructure development are considered; processes of forming of infrastructure in different market sections are analyzed; substantial deformations of structure are displayed. Means of improvement of wholesale market infrastructural maintenance in terms of increasing competition are suggested.

Key words: infrastructure, wholesale market, agrofood resources, foodstuffs, wholesale enterprises, mediator firms.

Надійшло 18.01.2010.